

873.31
В 43

**ВИКЛАДАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ**

**НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
ВИПУСК I**

Кривий Ріг—1995

/М.О.Ашурко/

...розбудова державності, відновлення національної культури, освіти, шкільництва України, повернення до витоків національної етнопедагогіки—важливий крок у становленні нації, етносу. А тому українізація повинна розпочатися з шкільних класів, а то й ще раніше—з дошкільних закладів, з сім'ї, від самого народження дитини. В ідеальних умовах українська повинна розпочатися з відповідної підготовки майбутніх батьків та з подальшого виховання майбутніх громадян. І дуже добре зробило Міністерство освіти України, ввівши свого часу до програм загальноосвітніх виховних та навчальних закладів уроки народознавства у всіх класах, але цей урок відіграв на початковому етапі етнізації учнів важливу роль, разом з тим народознавство почало здавати перед українознавством, окладовою частиною якого і в цей навчальний предмет. Але народознавству ще жити певний час, тому переіменовувати його здобутки не можна, адже воно нарівно з іншими основами наук бере активну участь в процесі етнізації української молоді.

Під етнізацією учнів загальноосвітньої школи слід розуміти формування підліткового покоління свідомими громадянами нового суспільства з ясними вираженнями ознаками високого рівня національної самосвідомості, молоді, яка духовно стала є природним спадкоємцем моральних, культурних, етичних, естетичних, соціально-політичних, народнофілософських та інших здобутків свого народу, яка наслідувала є кращі традиції, обряди, ритуали, що перевірені в історії, і живила є рідною мовою, що колись була четвертою світовою, належність до талановитого, кирлясового, оплученого, творця прадавньої української цивілізації і вічно молодого українського народу.

Етнізація учнів повинна ґрунтуватися опершу на урок, бо жоден факультатив чи гурток не дасть дітям того, що запам'ятовується на звичайному робочому уроці, не замінить повсякденної копійки взаємодії вчителя та учня.

Елементи уроків, які є в них душах пробуджували національну ознаку чи рису характеру, повинні застосовуватися як на предметних уроках в старших класах, так і згодом перше—у початкових. Бо саме тут закладається осно-

ва основ української, саме тут дитина формується як національно-свідомою особистістю.

Якість сучасного уроку, на якому здійснюється етнізація учнів молодших класів засобами вивчення рідної мови, залежить від багатьох факторів, а саме:

- від дидактичного матеріалу, підібраного вчителем;
- від методично правильного застосування матеріалу на різних етапах уроку;
- від вибору виду уроку;
- від вміння класовода зацікавити дітей та залучити їх до активної роботи на уроці;
- від вміння зробити правильно і своєчасно потрібні висновки. Як відомо, на уроках рідної мови класовод не тільки навчає дітей грамоти, а й виховує їх. Причому виховання в процесі навчання взагалі, а тимпаче в педагогічному процесі при здійсненні етнізації, найоціш результативне те, що здійснюється під час засвоєння навчального матеріалу, до того ж непомітно, поволі, без примусу, а шляхом глибинного сприйняття, осмислення, усвідомлення і формування певної системи знань, умінь, навичок, основ почуттів, чутливості, світоглядної позиції, переконань, норм поведінки і законів життя.

Все це зумовляє важливість добору такого фактичного матеріалу в рідної мови, який відповідає би програмовим вимогам і водночас ніс би таку конкретну інформацію, яка б прямо і опосередковано здійснювала є етнізацію молодших школярів. Це можуть бути пареміографічні твори українського народу/приказки та прісливі, афористичні вислови тощо/, що найоціш повно відповідали є задуму, ідейнопроблематичним, граматично синтаксичним вимогам/меті і завданням уроку/. Це можуть бути також інші твори українського фольклору, що розкривають основні ознаки етнічного угруповання, народності, нації, народу, характерні риси /ознаки/ українців, а саме: висока духовність і душевність, дирсертність, доброта, сила волі, висока національна свідомість, працьовитість, піснність, образне мислення, добродушність та інші риси менталітету.

На перших уроках вчитель розповідає першокласникам про нашу батьківщину— Україну, про народну символіку і державні символи, про тридолобих ладів, які знають на її території, про їх пісні та звичаї.

Ці уроки пройдуть більш ефективно та результативніше, якщо класовод у підготовці до них буде використовувати такі матеріали:

- різні підручники та посібники з українознавства, які вже випущено /наприклад: енциклопедія українознавства: наукове Т-во ім. Шевченка—Київ—Львів—Ірпін, 1949 .; Вотугний курс українознавства, вид. збройних курсів українознавства.—Київ, 1955; Кононенко П.П. Українознавство.—Н. Вища школа, 1974./;
- збірники українських прислів'їв, приказок, легенд, приповідок тощо

"Прислів'я", та приказки; зв'язки між людьми /упоряд. м.м.Пазяк, -К., наук. думки, 1991; В.Войкова, І.Вегмут, А.Вегмут. Українські народні прислів'я та приказки.-К.: Рад. школа, 1988; І.Лулашев. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях.-К.: Довіра, 1978 і ін./;

---різноманітні матеріали про історію та героїку рідного краю /О.М.Таланчук, м.С.Кисілого. Героїчний епос українського народу. Хрестоматія. Навчальний посібник.-К.: Либідь, 1988; м.С.Грушевський. Очерк історії українського народу.-К.: Либідь, 1980; О.Сухотельний. Україна: історія.-К.: Либідь, 1991 і ін./;

---книги про українську минушину, звичаї, традиції та побут українського народу тощо /м.Пономарьов, Л.Артюх, Т.Летехтіна і ін. Українська минушина.-К.: Либідь, 1988; В.Науко, Л.Артюх, В.Горленко та ін. Культура і побут населення України: навчальний посібник.-К.: Либідь, 1988; О.Воропай. Звичаї нашого народу /етнографічний нарис./.-К.: Освіта, 1991 і ін./;

---різноманітні газетні і журнальні статті та публікації на тему етнізації молоді /м.Бершай. Свою Україну любіть //Поч. шк. 1994; м.Супрун. Урок-екскурсія з народознавства //Поч. шк. К., 1994; всі матеріали газети "Ліва вода" видання ради ін.динської середньої української національної школи. - ін./;

Крім того, користуючись методом зачурення в середовищі, учні перших класів повинні пізнавати чарівність доступних для їх світосприйняття народних обрядів, ритуалів, традицій, взяти участь у підготовці і проведенні шкільних св'ят і обрядів, що готуються на засідах національної етнопедагогіки.

У букварний період діти не тільки вивчають нові букви, а й збагачують свій словниковий запас, знайомляться з новими термінами. Та робота, яку проводить вчитель по етнізації учнів у цей період, повинна бути більш вищою та результативнішою, адже класна-год при вивченні кожної нової літери використовуватиме добрі ілюстрації, які повинні бути образними і конкретними, що спрямовані на збудження певних емоцій, почуттів чи бодай чутливості. Такими насиченими посібниками можуть бути і дитячі книжки, в яких кожна буква, кожен її конструктивний елемент системою образотвірчої виразності несе смислове навантаження, з проблем етнізації і розуміння та усвідомлення самої букви. Такими творчими /книжками/ в сучасній школі можуть бути:

---К и р п а Г. м.. Ст р і л ь к о В. м.. Андрієва книжка: Уроки глибокої поведінки: Проблемний посібник для учнів першого класу.-К.: Освіта, 1992.;

---ч и р е ш к о л. С. Весела абетка.- черніг.ізвидання. "Десна", Десна;

---П а л а д а й Н. Абетка з історії України.-К.: мп "Пам'ятки України", 1988;

---І р и н ь к о В. Букварик-веселик: Вірші, скоромовки, лічилки, загадки.-К.: Веселка, 1980;

---К о л е с н и ч е н к о В., Г о р я ч и й В., С а г а й д а к В. Буквар. Підручник з навчання грамоти для першого класу початкової школи.-К.: Райдуга, 1994.

Під час вивчення м'якого знака вчитель неодмінно використає рядки з української народної пісні:

Менчик-оренчик на пеньку
Бренькнув у бандуроньку.

Вони можуть бути написані великими літерами на дошці чи плакаті, м'який знак виділяється іншим кольором. Вчитель, звичайно, перш за все пояснює дітям значення слова "бандура", "бандуронька", показує сам музичний інструмент. Коли є можливість, запросить кобзаря /бандуриста/, який міг би продемонструвати звучання цього стародавнього українського інструменту, зіграли бодай основну тему класичної пісенної пам'ятки національної культури, розповісти про історію її виникнення і перетворення в символ етносу. На цьому уроці діти дізнаються про найбільш відомих в Україні і за її межами кобзарів. Важливо в ході бесіди пояснити різницю між бандурою і кобзою, між кобзарем і бандуристом.

Використовуючи у букварний період різні незвичні /неординарні/ дидактичні та додаткові матеріали, ілюстрації тощо, творчий вчитель знайде можливість природно включити до педагогічного діяння "Абетку козачат", що кілька літ тому створено педагогічним колективом Кіровоградської середньої школи №1. Адже вдало добрані поетичні мініатюри при вдалому методичному і педагогічному застосуванні допоможуть школярам глибше усвідомити незамулене джерело українського етносу. Так, вже починаючи з вивчення першої літери, школярі знайомляться з основними, доступними їм термінами україністики:

Абетку, школярки, всю прочитайте,
А потім про славу козацьку згадайте,
Аби не забути історію роду,
Аби бути гідними дітьми народу.

Цей мініатюрний, поетично насичений шедевр першокласники не тільки заучують напам'ять, вчать його герно, виразно декламувати, а й пояснюють своє розуміння кожного слова. Відповіді учнів узагальнюються, систематизуються, обґрунтовуються вчителем. Під час такої словникової

роботи концентрується особлива увага на термінах "рід", "козаки", "гідні діти". Провівши паралель між поняттями "рід" і "сім'я", спробувавши замінити у вірші перше слово на друге, учні з допомогою вчителя підходять до висновку, що слово "рід" має ширше значення ніж "сім'я". Адже рід - це сім'я і всі предки членів сім'ї, які жили в минулі століття. Для більш результативнішого засвоєння суті поняття, варто використати в "Абетки історії України" Лрослава Паладія уривок безсмертного вірша "Родина", де є такі рядки:

Ліси виростають родинами в горах,
Чаїнки відлітають у вирій гуртами,
Родинами плавають риби у морі,
І хмари гуртами летять над містами...

Ста друзів нестане у справжньому горі,
Завалиться плани, мільйони й палати,
Та слявою рятунку в життєвому морі
Завжди для нас будуть родина і мати.

Розпочата робота по етнізації учнів молодшого шкільного віку, обов'язково продовжується в післяшкільний період першого та наступних класів початкової ланки навчання. Учитель повинен відійти від стереотипних методів та прийомів викладання, навчання і виховання молодших школярів, натомість неординарною педагогічною діяльністю кожен урок перетворює у основу пробудження дитячої національної свідомості, почуття гордості за свій народ та особистої відповідальності за його незалежність і часливе майбутнє, залишить вагомий слід в етнізації їхніх душ та сердець.

Календарне планування та планування безпосередньо конкретних уроків стане прогресивним тоді, коли кожен урок мови принесе емоційний заряд етнізації, включить різноманітні елементи українства. Наприклад, у другому класі під час закріплення знань про іменник та дієслово, класовод дає таке завдання:

У поданих уривках з українських народних пісень підкреслити однією лінією іменники, двома - дієслова

Вийди, вийди, сонечко, на д-дове полечко,
на обсіне зіллячко, на наше подвір"ячко,
на весняні квіточки, на халенькі д-точка,
Там вони граються, тебе дожидаються.

Зеленес жито жінці жнуть
Лоршії гості мене ждуть.

Ой ходила дівчина бережком,
Баганяла селезня багачком.

Учні, уважно вчитуючись в кожне речення, вимовляють, порівнюють красу, милозвучність українського пісенного слова. У свідомості дітей, їхніх голівках опосередковано і прямо відкладатиметься сам зміст національного фольклорного твору. Цей етнізаційний вплив буде вагомим, якщо згадані уривки пісень не тільки записати в зошитах, на дошці чи на картках, а й програти платівку, добрати відгалуження чи навіть діалог або сьєрди.

Історію рідного краю, Запорозької Січі, звичай та традиції козаків теж можна дітям повідомити на уроках мови, якщо вдало, методично правильно добрати матеріал для вправ. Чому б у третьому класі під час вивчення прикметникових суфіксів не поставити перед учнями таке завдання:

Із поданого тексту виписати прикметники з суфіксами -ськ-, -зськ-, -цьк-. В дужках записати іменники від яких вони створені:

У військовій музиці козаків була поширена дерев'яна труба, що звилася сурмою, або козацькою трубою. Це був сигнальний інструмент війська Запорозького.

За Л. Черкаським/

Тільки безвідповідальний, національно несвідомий вчитель дасть для виконання це вправу не принісши на урок саму сурму, чи не показавши її на плакаті чи хоча б малюнку. Кожен з хлопчиків, потримавши її в руках і спробувавши сурмити, обов'язково загориться бажанням виготовити собі таку ж. А це вже означає, що школяр перейнявся українським духом, душею поринув у найчистіші глибинні води українського етносу.

уроки мови, на яких класовод дає диктанти для перевірки знань учнів, теж не можна залишити осторонь від етнізації дітей молодшого шкільного віку. Але збірники диктантів застарілі, не відбивають сучасності, тож вчитель відповідні текоти мусить створювати сам, чи відшукувати в газетних чи журнальних публікаціях. Ось, наприклад, вчителька третього класу криворізької педагогічної гімназії для перевірки знань учнів про іменники у формі множини дала такий диктант:

О давніх-давен в Україні до вишитих рушників відносилися як до святині. Їх оберегли, передавали як обереги з роду в рід. По багатьох місцях України батьки і нині бережуть рушники для дітей - і не лише для дівчат, а й для хлопців, як реліквію, і нізащо не відадуть з рідної хати. Мало і рушник - одвічні людські символи.

Завдання: підкреслити іменники у формі множини.

І це один з найдієвіших шляхів підвищення ефективності і результативності сучасного уроку в початкових класах середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу України.

Важливо методично правильно провести словникову роботу після першого знайомства тексту, дотримуватись всіх встановлених вимог читання диктанту.

Вище згадані прийоми та методи по етнізації учнів молодших класів обов'язково доповнять і інші, а саме:

- тематично добрані, науково обгрунтовані різні види диктантів (пояснювальних, пропедевтичних, коментованих, із деформуванням текстом тощо);
- різні типи переказів за текстами народноетичного та історико-етнографічного значення;
- вступні, навчальні, підсумкові, перевірочні, розвивальні, творчі, пошукові та інші вправи, зміст яких формує певні етнічні риси українського менталітету;
- творчі роботи (дигячі оповідання, казки, байки, вірші тощо) та конкурси юних талантів;
- пізнавально-розвиваючі роботи за репродукціями картин на теми життя запорізького козацтва та визвольної боротьби українського народу;
- організація діяльності фольклорно-етнографічного ансамблю, "Юні козачата" ("Веселка Дніпрова", "Козацькі забави", "Під чумацьким шляхом" тощо);
- налагодження діяльності класного театру драматизації фольклорних творів "Ще як були ми козаками" ("Котигорошко приймає друзів" та ін.)

Мова — це найважливіша ознака кожної нації. Саме тому урок рідної мови в початкових класах не повинен проходити сухо, стандартно, буденно.

При високій професійній майстерності учителя рідна мова для учнів початкових класів перетворюється у могутній засіб етнізації, формування найкращих національних рис характеру, волі, вдачі, працелюбства і пісненості, волелюбства і прагнення до незалежності, всіх інших якостей, що українця роблять представником автотомного населення незалежної і суверенної України.